

KALKANDELEN

Makedonya Cumhuriyeti'nde
tarihî bir şehir.

Makedonca'da ve bütün Slav dillerinde adı Tetovo, Arnavutça'da Tetovë olan şehir Üsküp'ün 42 km. batısında, Şar dağları ile Suha Gora dağları arasında bulunan Polog vadisinde yer alır. Osmanlı dönemi öncesinde bir Sırp bölgesi olan Polog vadisi ve Kalkandelen'de, Osmanlı yönetimi zamanında nüfusun dörtte üçünü çoğunlukla Arnavut, Türk ve Romlar'dan (Çingene) oluşan müslümanlar oluşturuyordu. 1913'ten itibaren müslümanların ve özellikle Türkler'in Türkiye'ye teşvik edilen göçlerine rağmen bu oran XX. yüzyılın sonlarına kadar değişmemiştir.

Yapılan arkeolojik kazılara dayanılarak Kalkandelen ve Polog vadisi etrafındaki iskânın milâttan önce 5000 yılına kadar indiği anlaşılmaktadır. Avarlar'ın ve Slavlar'ın buralara VI. yüzyılın sonlarına doğru geldikleri tesbit edilmektedir. XI. yüzyılın başlangıcında Çar Samuil Devleti'nin ortadan kalkmasıyla Polog vadisi ve Kalkandelen Bizans İmparatorluğu idaresine girdi. 1153 yılına ait İdrisi'nin haritalarında da bölge Polog olarak zikredilir. XII. yüzyılın 80'li yıllarında başlatılan Haçlı seferleri sırasında Sırp Kralı Nemanya tarafından Polog vadisinin Sırp topraklarına katılmış olmasına rağmen çeşitli dönemlerde Bizans ile Sırp güçleri arasında el değiştirdi. 1258-1259'da Sırp krallığı tarafından yine işgal edildi, fakat kısa sürede yeniden Bizans hâkimiyetine girdi (1261). Sırp Kralı Milutin 1282 ve 1297'de Polog vadisini ve Kalkandelen'i tekrar aldı ve burası Osmanlılar'ın gelişine kadar Sırp Krallığı'nda kaldı. 1371'deki Meriç savaşı sırasında Sırp Valisi Vuk Branković tarafından yönetilmektedir.

Kosova salnâmesinde bölgeyi 792'de (1390) Timurtaş Paşa'nın fethettiği yazılı ise de Slav kaynaklarında bunun 1382 ile Üsküp'ün fetih yılı olan 1392 yılları arasında gerçekleştiği belirtilmekte ve kesin bir tarih verilmemektedir. Osmanlı hâkimiyeti sırasında bir kaza merkezi haline getirildi. 1450'lerde bölge İshakbeyoğlu İsmâ Bey'in idaresi altındaydı. Söz konusu bölge 1560 yılına kadar Paşa livâsının bir kazası iken 1562'den itibaren Üsküp sancağına bağlanmıştır. Fetihten itibaren bölgeye Türkler de iskân edilmiştir. Ancak ilk dönemlerdeki iskân siyaseti hristiyan

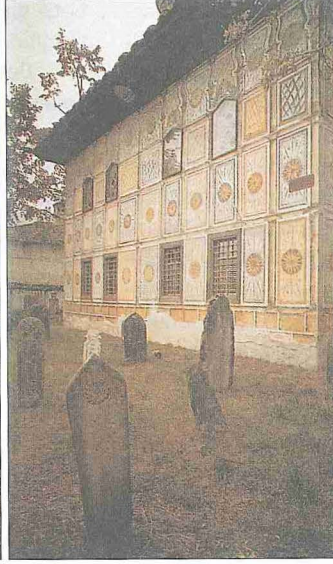
Kalkandelen'den bir görünüş

Sırp (Bulgarlar ve Makedonlar) ve hristiyan Arnavutlar'ın yaşadıkları bütün köylere kadar uzanmamıştır.

Ortaçağ'da ve XIV. yüzyılda Kalkandelen, Çar Duşan'a ait fermanlarda Htetovo köyü olarak zikredilmektedir. Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra da gelişme göstererek bir kasaba halini aldı. 1455'te burada altmış hâne müslüman, 153 hâne hristiyan bulunmaktaydı. Buna göre toplam nüfus 1000 kişi dolayındaydı. 1468'e doğru Kalkandelen adıyla bir kasaba özelliği kazandı. XVI. yüzyılın ortalarında kasabada toplam 191 hâne mevcuttu ve bunun doksan sekizini müslümanlar oluşturuyordu. Bu rakamlara göre 1455'ten 1550'ye kadar geçen süre içinde nüfusta büyük bir artış olmadığı anlaşılar. Ancak 1582'de nüfusun üç kat artması dışarıdan kasabaya yönelik göçlerle ilgili olmalıdır. Bu tarihte 462 hâne nüfusun (2300 kişi) 320 hânesini müslümanlar, 106'sını hristiyanlar teşkil etmekteydi. Söz konusu rakamlar göçlerin daha çok müslümanlar tarafından gerçekleştirildiğini göstermektedir. XVI. yüzyılın sonlarında ve XVII. yüzyılın başlangıcında Kalkandelen ile köylerinde özellikle hristiyan Arnavutlar arasında yoğun bir İslâmlaşma olduğu anlaşılmaktadır. Bu süreç, bölgeye yerleştirilen Türkler'in yanı sıra Bektaşî dervişlerinin faaliyetleriyle de hız kazanmıştır.

XVII. yüzyılın sonlarına doğru Polog vadisini işgal eden Avusturya-Macaristan Krallığı yüzünden Kalkandelen XIX. yüzyılın başlangıcına kadar çok fakir olarak kaldı. Bu yüzyılın başlarında Receb Paşa ve oğlu Abdurrahman Paşa'nın idarecilikleri döneminde Kalkandelen'de önemli değişiklikler meydana geldi. 1836'da şehir ahalisinin büyük çoğunluğu müslüman olan nüfusunun 4000 ile 5000 arasında olduğu zikredilir. 1894 yılına ait Kosova salnâmesinde ise bütün Kalkandelen kazası için verilen nüfus 30.348'i müslüman, 5528'i Rum ve 10.175'i Bulgar (Makedon ve Sırp) olmak üzere 46.051 kişidir. *Kāmûsü'l-a'lâm*'da Kalkandelen'in kaza merkezinin 15.000 nüfuslu bir kasaba olduğu, kazanın ise tahminen 40.000 olan nüfusunun büyük bir çoğunluğunun müslüman olup Türkçe ve Arnavutça konuştukları belirtilir (V, 3556). Bölge 1912-1913'te Sırp'ların eline geçti; buna rağmen hem I. Dünya Savaşı hem II. Dünya Savaşı'ndan sonra nüfus aynı yapısını sürdürdü. 1961 yılında 31.242 olan nüfusu 1994 sayımında 65.565 idi.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Üsküp karayolunun ve Kosova-Vardar demiryolunun inşa edilmesiyle Kalkandelen Üsküp ve Selânik'e bağlandı. O döneme kadar İskodra ile olan ticaret Selânik'e yöneldi. 1926'da Kalkandelen'de kurulan hidroelektrik santrali Makedonya'daki ilk

Kalkandelen
Alaca Camii
ve haziresinden
bir görünüş

tesislerden biri sayılır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan tekstil fabrikası, ayçiçek ve zeytinyağı tesisleri şehir için büyük bir önem arzeder.

Eylül 1996'dan sonra yapılan yeni belediyeler düzenlemesinin ardından Kalkandelen Belediyesi'ne dahil olan iskân yerleri şunlardır: Kalkandelen, Faliğe, Lavce, Vejce, Mala Rečica, Golema Rečica, Selce ve Sarakino. Bugünkü Kalkandelen Belediyesi'nin çok az bir bölümü Kosova sınırına kadar uzanmaktadır. Diğer taraftan da Šipkovica, Kamenjane, Brvenica, Željino, Džepčište ve Tearce belediyeleriyle sınırlanmaktadır. Söz konusu belediyelerin tamamı 1996'dan önce Kalkandelen Belediyesi'ne ait yerleşim birimleriydi ve tahminlere göre buradaki müslüman halk % 80'in üstünde bir orana sahiptir.

Kalkandelen'de bugüne ulaşan çok sayıda tarihî eser vardır. Eskicami (Câmi-i Atîk) olarak bilinen caminin Üsküp sancak beyi, sonra da Bosna Beylerbeyi İsmâ Bey'e veya babası İshak Bey'e ait olduğu sanılmaktadır. Çeşitli dönemlerde restore edilmiş olup halen ayakta ve yanında Kalkandelen Müftülüğü bulunmaktadır. Yine en eski camilerden biri sayılan Saat Camii avlusunda 908 (1502) ve 954 (1547) yıllarına ait mezar taşlarına rastlanır. Gamgam Camii'nin de yine en eskilerden biri olduğu kaydedilmektedir. Sanat eseri özelliğini bugüne kadar koruyan Alaca Camii (Paşa Camii veya Hurşide ve Mensûre Kardeşler Camii) Foça'daki (Bosna-Hersek) Alaca Camii'ni hatırlatır. Yurkarı Çarşı Camii de çeşitli dönemlerde

restore edilmiştir. Kalkandelen ile Rečica köyü arasındaki Harâbâtî Baba Tekkesi bölgede önemli bir dinî merkez olarak faaliyet göstermiştir. Poroj köyünde Yarrar Baba, Šipkovica köyünde Koyun Baba ve Vrutok köyünde Câfer Baba tekkeleri de zikre değerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

F. W. Hasluck, *Bektaşîlik Tedkikleri* (trc. Râgıb Hulûsi), İstanbul 1928, s. 28, 73, 81-82; Nadi Bilmenoğlu, *Kalkandelen Dün ve Bugün*, İstanbul 1975, tür.yer.; J. Trifunski, *Polog-Anтропо-geografska Proučavanja*, Beograd 1976, s. 3-155; A. Stojanovski, *Gradovite na Makedonija od Krajot na XIV do XVII Vek*, Skopje 1981, s. 59-82; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri III*, s. 75-83; L. Lape v.dğr., *Tetovo i Tetovsko niz Istorijata*, Tetovo 1982, tür.yer.; Džemal Čehajić, *Derviški Redovi u Jugoslovenskim Zemljama*, Sarajevo 1986, s. 156, 158, 166, 167, 169, 171-178, 184; Šiper O., "Die Tekke des Harabâtî Baba in Tetovo", *Ars Turcica: Akten des VI. Internationalen Kongresses für Türkische Kunst* (ed. K. Kreiser), München 1987, s. 308-311; Ali Vishko, *Harabati Teqe e Tetovës dhe Veprimtaria në të në Periudhën e Kaluar*, Tetovë 1997, s. 5-80; V. Popovski - M. Panov, "Tetovo", *Opstinite vo Republika Makedonija*, Skopje 1998, s. 350-355; S. Tomić, "Skoplje, Tetovo, Gostivar, Mavrovo, Galičnik", *Bratstvo*, sy. 16, Novi Sad 1923, s. 220; İrfan Morina, "Kosova Salnamesindeki Kalkandelen Kazası-1894", *Çeuren*, V/16, Priştine 1977, s. 73-85; Aydın Oy, "Kalkandelen'de Harabâtî Baba Tekkesi", a.e., VIII/4 (1980), s. 18-29; Muhammed Aruçi, "Bektaşîite vo Makedonija-Arabati Baba Tekija", *el-Hilâl*, sy. 17, Skopje 1990, s. 11; sy. 18 (1990), s. 12; sy. 19 (1990), s. 12; sy. 20 (1990), s. 12; a.mlf., "Harâbâtî Baba Tekkesi", *DİA*, XVI, 69-71; *Kâmûsü'l-lâ'm*, V, 3556; A. Urošević, "Tetovo", *Enciklopedija Jugoslavi-je*, Zagreb 1971, VIII, 330.

MUHAMMED ARUÇI

KALKAŞENDİ

(القلاشندی)

Ebü'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed
b. Ali el-Kalkaşendî
(ö. 821/1418)

Memlûklü tarihçisi, âlim ve münşî.

756'da (1355) Kahire yakınındaki Kalkaşende köyünde doğdu. Kays Aylân'dan Bedr b. Fezâre'ye mensup olduğu için Fezârî diye de anılır. Küçük yaşta İskenderiye'ye giderek başta fıkıh olmak üzere dinî ve edebî ilimleri tahsil etti, felsefe okudu. Hocası İbnü'l-Mülâkkın'dan aldığı ve *Şubhu'l-a'sâ* adlı eserinde sûretini verdiği icâzetnâmeden (XIV, 322-327), Şâfiî fıkıhı üzerine fetva verme, bazı fıkıh ve hadis kitaplarını okutma izni aldığı anlaşılan Kalkaşendî uzunca bir süre kadılık görevinde bulundu. Bir yandan da ders okuttu ve tarih, coğrafya, hukuk, edebiyat, kitâbet, tabii ilimler, Arap kabileleri üzerinde araştırmalar yaptı. Arap edebiyatı sahasında kudreti ve kitâbetteki maharetiyle kısa zamanda tanındı. Kalkaşendî 791'de (1389) Kahire'ye geldi ve başında tarihçi İbn Fazlullah el-Ömerî'nin yeğeni Kadî Bedreddin el-Ömerî'nin bulunduğu Dîvân-ı İnşâ'ya kâtibü'd-dest olarak girdi. Bu görevi uzun yıllar sürdüren Kalkaşendî 10 Cemâziyelâhîr 821 (15 Temmuz 1418) tarihinde vefat etti.

Eserleri. 1. *Hilyetü'l-iazl ve zînetü'l-kerem fi'l-mufâhâre beyne's-seyf ve'l-kalem*. Devâtdâr Zeynüddin Ebü'z-Zâhirî'nin Sultan Berkuk tarafından 1392'de önemli bir göreve tayini üzerine yazılan risâlenin çeşitli nüshaları bulunmaktadır; ayrıca müellif bu risâleyi *Şubhu'l-a'sâ*'ya dahil etmiştir (XIV, 23-140). 2. *Şubhu'l-a'sâ fî şinâ'ati'l-inşâ*. İslâm dünyasında bürokrasinin gelişmesi ve kâtiplerin yetişmesi için derlenen eser inşâ sanatının en mükemmel ansiklopedik örneğidir. Kalkaşendî bu çalışmasını, birçok eserden topladığı örnekler yanında Mısır arşivinde bulunan Memlûk devrine ve daha önceki dönemlere ait binlerce gizli ve nâdir belgeden istifade etmek suretiyle hazırlamış, belgelerin yüzlercesini eserine aynen aldığından eserin hacmi genişlemiştir. Tarih, coğrafya, edebiyat, kitâbet ilmi, örf ve âdetler gibi konularda pek çok kaynaktan faydalandığı görülmektedir. Fihrist cildinden de yararlanılarak edinilen bilgilere göre müellif 540 eserden is-